

8. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифирович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.

9. Алексеева Л. С. Представления супругов о семье в юридически значимом развитии отношений в браке: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук.: спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / Л. С. Алексеева. – М., 1984. – 24 с.

10. Сизанов А. Н. Подготовка подростков к семейной жизни / А. Н. Сизанов. – Минск, 1989. – 178 с.

УДК 159.923.2

Ушакова І. М. к. психол. н., доцент, доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ;

Наливайко В. П. магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто питання професійної ідентичності психолога: її особливості, структура, типи та рівні. Проаналізовано різні вітчизняні та зарубіжні підходи до проблем професійної ідентичності та практичної діяльності психолога. Визначено також групи труднощів ідентифікації, з якими стикається психолог.

Ключові слова: професія, ідентичність, професійна ідентичність, професійне самовизначення, професійна самосвідомість, Я-концепція.

В статье рассмотрены вопросы профессиональной идентичности психолога: его особенности, структура, типы и уровни. Проанализированы различные отечественные и зарубежные подходы к проблемам профессиональной идентичности и практической деятельности психолога. Определены также группы трудностей идентификации, с которыми сталкивается психолог.

Ключевые слова: профессия, идентичность, профессиональная идентичность, профессиональное самоопределение, профессиональное самосознание, Я-концепция.

Постановка проблеми. Інтерес до проблеми професійної ідентичності ми пов'язуємо, насамперед, з новими вимогами до підготовки професіоналів, яка повинна бути якісною і гнучкою. Громадська динаміка супроводжується не тільки зміною соціальних ролей, але і появою нових критеріїв якості підготовки фахівців.

Незважаючи на постійно зростаючий інтерес до проблеми професійної ідентичності питання про природу, структуру, динаміку і функції цього феномена представляється досить заплутаним. Це відбувається, перш за все, через слабку розробленість проблеми ідентичності і, зокрема, соціальної ідентичності, що відбивається на розумінні місця професійної ідентичності в загальній структурі особистості.

Ідентичність і розвиток в ході професіоналізації тісно і складно переплетені: професійна ідентичність, з одного боку, формується в процесі професій-

ного розвитку, з іншого, виступає одним з важливих показників становлення особистості професіонала. У практичному плані це означає, що для того, щоб вижити в нових динамічних соціально - економічних умовах, витримати конкуренцію, забезпечити благополуччя своїх близьких і забезпечити стабільність на майбутнє, сучасний професіонал повинен бути здатен до постійного розвитку та аналізу свого місця в соціальному і професійному середовищі. Повною мірою це стосується і психологів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ідентифікації «Я» вирішувалася в західній психології А. Адлером, У. Джеймсом, З. Фрейдом, А. Фрейд, Ю. Хабермасом, Е. Еріксоном, а у вітчизняній – В. В. Абраменковою, М. М. Бахтіним, І. С Коном, В. С. Мухіною. Дослідження особистісної та соціальної ідентичності велись як зарубіжними (Е. Дюркгейм, Ч. Кулі, С. Мадді, С. Московічі, Ж. Піаже, Е. Еріксон та інші), так і вітчизняними вченими (Н. А. Антонова, Л. С. Виготський, І. С. Кон, А. В. Кузьмін, Б. Ф. Поршнєв, С. Л. Рубінштейн, В. А. Ядов).

У вітчизняній психології уявлення про ідентичність традиційно розвивалися в рамках досліджень самосвідомості та самовідношення, крім того ідентичність розглядалася як один з аспектів проблеми Я (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, О. М. Леонтєв, М. І. Лісіна, В. В. Столін, П. Р. Чамата, І. І. Чеснокова, О. В. Шорохова). Іншим напрямом дослідження ідентичності у вітчизняній психології є дослідження самовизначення і соціалізації особистості, отже вивчення професійної ідентичності з цих позицій переміщується у площину професійного розвитку. Проблеми професійного самовизначення та професійної ідентичності представлені у вітчизняних роботах О. Г. Асмолова, Є. О. Клімова, М. С. Пряжнікова, А. К. Маркової, І. В. Дубровіної, Н. В. Самоукіної, В. І. Слободчикова, С. О. Боровікова, Н. І. Непомнящої та багатьох інших. Не менш важливою стає переоцінка суб'єкта трудової діяльності в контексті професійної ідентичності, «з'ясування першорядності особистого, приватного в характері праці», ролі взаємин у розвитку сюжетів професійного життя. У дослідженні психологічних аспектів професіоналізації актуальним стає вивчення професійних ситуацій, відносин і розвитку образу Я.

Дослідження проблем професійної діяльності психологів вимагає звернення до робіт Е. Берна, О. Ф. Бондаренка, Б. С. Братуся, Ф. Є. Василюка, Р. Мея, Л. А. Петровської, К. Роджерса, В. М. Цапкіна, Е. Г. Ейдемільера, які, в тому числі, розглядають і питання самосвідомості та ідентифікації представників даної професії. Особливу увагу слід звернути на роботи, присвячені професійній ідентичності психологів (Ж. Г. Гараніна, Н. Л. Іванова, Л. Б. Шнейдер).

Не зважаючи на достатньо велику кількість робіт, присвячених проблемі ідентичності, питання професійної ідентичності психологів досі залишається дискусійним.

Метою даної статті є дослідження професійної ідентичності як психологічної проблеми та обґрунтування її сутності стосовно професії психолога.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній науковій літературі термін «професія» використовується найчастіше в чотирьох різних значеннях, виділених Є. О. Клімовим:

- сукупність людей, зайнятих у певній галузі; галузь праці;
- сфера діяльності як безліч трудових посад;
- робота, процес діяльності в певній галузі;
- якісна визначеність людини, що має деякі вміння, знання, досвід, особисті якості [5, с. 69].

Поняття «професія» і «професійна ідентичність» пов'язані певним чином. Професія задає змістовні характеристики профіидентичності, ніби забезпечуючи «морфологію» професійної діяльності та професійної спільності, тим самим, структуруючи «діапазон маневру» в рамках виконуваної і освоєваної діяльності, залишаючи можливість для різних варіантів самореалізації всередині професії як групи споріднених спеціальностей.

Становлення професійної ідентичності в рамках професії, як відмічають дослідники, є можливим при виконанні трьох умов:

- 1) прецедентності: наявності абсолютно подібних або схожих елементів тієї ж системи (власне ідентифікація);
- 2) інтердиктивності: наявності інших, не таких же елементів, що належать іншій системі (відчуження);
- 3) юстиціальності: наявності транслятора інформації про існування цих систем (можливість відрізнити одне від іншого) [6, с. 78].

Реалізація цих умов сприяє формуванню професійно диференційованих ознак ще в процесі професійної підготовки. Однак, професія як першооснова для становлення профіидентичності не має таких виражених природних диференційованих ознак, як, наприклад, стать для статевої ідентичності, етнос для етнічної тощо. У зв'язку з цим підвищується значущість внутрішньої роботи з виявлення цих ознак, а з іншого боку, зростає роль інших людей, які б помічали ці ознаки і визнавали їх. Крім того, на відміну від статі та етносу, професія є такою першоосновою, яка передбачає спеціальну цілеспрямовану, організовану суспільством підготовку і виконується за певну винагороду. Ні стать, ні етнос не передбачають вирішення проблеми ідентичності у зв'язку з такими категоріями, як придатність або готовність.

Рішення проблеми професійної ідентичності як самореалізації людини з професійної сторони пов'язано з питаннями профпридатності і готовності до професійної діяльності.

Профпридатність - це взаємна відповідність даної людини даній сфері застосування її сил в даний момент часу [2, с. 103]. Професійно придатні якості в кожному випадку не послідовні, а організують дещо ціле, систему: громадянські якості, ставлення до професії і праці, інтереси і схильності, дієздатність, спеціальні здібності, навички, звички, знання, досвід тощо.

Оцінка рівня професійної готовності людини до праці, за даними цілого ряду дослідників (В. Г. Асеев, К. М. Гуревич, А. О. Русалінова, Є. О. Клімов та інші), повинна ґрунтуватися на таких критеріях: задоволеність працею і взаєминами в колективі; успішність в оволодінні професією або успішність в роботі; психофізіологічна «ціна» праці. Також як ознаки готовності людини до професійної діяльності можна розглядати ступінь сформованості у неї основних психічних регуляторів діяльності: образ об'єкта (суб'єктивний образ професії); образ суб'єкта (образ Я – самосвідомість); образ суб'єктно - суб'єк-

тних і суб'єктно - об'єктних відносин (професійна самосвідомість) (Є. О. Клімов) [5, с. 143].

Стосовно професійного самовизначення психологи заявляють, що в самостійній і усвідомленій побудові перспектив свого розвитку в певній трудовій діяльності проявляється суб'єктність, яка складає контекст для конкретної праці і розвитку людини в цій праці. Тому, якщо говорити про розвиток суб'єкта праці, то передусім слід говорити про розвиток його здатності самостійно осмислювати свою діяльність, самостійно знаходити сенс цієї діяльності і шукати шляхи вдосконалення себе в цій діяльності [4; 5]. Становлення суб'єкта праці, на нашу думку, розкривається найбільш повно в досягненні професійної позиції, інтегруючої професійні ситуації, відносини і образ Я, що характеризує тотожність, визначеність і цілісність людини, тобто позиція може бути прийнята за одиницю операціонального аналізу феномену ідентичності.

Результати роботи людини багато в чому залежать від ступеня позитивності її самооцінки. Сучасна психологічна наука дозволила розвинути і конкретизувати цю думку, виявивши і описавши феномен особистісної самоефективності, психологічну суть якої становить переконаність людини у власних можливостях мобілізувати мотивацію, інтелектуальні ресурси, поведінкові зусилля на здійснення професійної діяльності. Самоефективність в термінах нашого дослідження звучить як позитивний образ Я.

Як показує науковий аналіз (Р. Бернс), Я - концепція являє собою досить складне утворення, в структурі якого можна виділити ряд універсальних характеристик [4, с. 25]. До числа такого роду універсалій належить, зокрема, «влада Я», яка змістовно трактується як відчуття людиною компетентності, власної ефективності та особистої впливовості. На наш погляд те, що в даному випадку маркується як «влада Я», цілком являє собою деякий аспект професійної ідентичності.

Ідентичність в загальному вигляді розглядається нами як самореферентність - повідомлення на основі переживання унікальності свого буття і неповторності особистісних властивостей самому собі про те, хто Я є і що є моїм за наявності своєї приналежності соціальній реальності у формі конкретних життєвих ситуацій і відносин. Тоді професійна ідентичність - це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником конкретної професії та професійної спільноти, певна ступінь ототожнення - диференціації себе зі справою і іншими, що виявляється в когнітивно-емоційно-поведінкових самоопи-сах Я (Л. Б. Шнейдер) [7, с. 85]. Професійна ідентичність звернена у сьогодення і майбутнє.

Професійна ідентичність - психологічна категорія, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії і певного професійного співтовариства [6, с. 96]. Вона детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовленнєвих засобів через образ Я. З нашої точки зору, професійна ідентичність - по суті, аспект специфічної інтеграції особистісної та соціальної ідентичності в професійній реальності. При цьому слід мати на увазі, що професійна ідентичність не зводиться власне до професіоналізму - психологічної категорії, об'єктивними ознаками

якої є стан мотиваційної та операційної сфери (А. К. Маркова), і може не збігатися з об'єктивними і суб'єктивними показниками професіоналізму. Якщо розуміти професіоналізм як вираженість мотиваційної та успішність операційної сфери людини, то його слід включати в якості складової частини професійної ідентичності, але якщо розглядати професіоналізм в контексті особистісного самовизначення і життєвих перспектив, то поняття «професіоналізм» і «профідентичність» виявляються цілком співвідносними [6, с. 165].

До найбільш значущих точок процесу становлення професійної ідентичності психологи відносять:

- виховання у відповідності зі сформованими традиціями в сім'ї (згадаємо про династії) і найближчому оточенні;
- отримання інформації про особливості різних професій і їх оцінювання;
- формування образу професії, який, можливо, багато в чому залежить від емоційного забарвлення отриманої інформації.

У психологічному сенсі (за Е. Еріксоном) становлення професійної ідентичності людини проходить ті ж самі етапи, що і при соціалізації - довіра, автономія, ініціативність, досягнення, ідентичність, інтимність, творчість, інтеграція. У стійкому остаточному варіанті професійна ідентичність утворюється тільки на досить високих рівнях оволодіння професією (на нашу думку, приблизно до 30-35 років) і виступає як стійке узгодження основних елементів професіонального процесу. Ми приєднуємось до думки Е. Ф. Зеєра про те, що професійна ідентичність структурується сенсами, хронотопами, цінностями і прототипами, в динамічному аспекті її «будують» персоналізація, самовизначення, самоорганізація і рефлексія, характеризують тотожність, визначеність і цілісність, доповнюють картину позиційності, рефлексивності і відповідальності [3, с. 53].

Професійна ідентичність припускає функціональне і екзистенціальне злиття людини і професії. Це включає розуміння своєї професії, прийняття себе у професії, вміння добре і з користю для інших виконувати свої професійні функції.

У контексті професійної ідентичності заслуговує на увагу питання про професію психолога-практика. Психопрактика в нашій країні довго допускалася лише у формі кооперації «спеціаліст-психолог». На думку Ф. Є. Василюка, у нас не було власне психологічної практики як особливої соціальної сфери психологічних послуг. Зміни в соціально-економічній ситуації в Україні, а за нею - і в культурно-історичній, призвели до того, що в даний час психологія, розглянута як професія є сферою виробництва не тільки інформації, а й «корисних дій певного роду, спрямованих на людину як об'єкт спеціального обслуговування» (Є. О. Клімов) [4, с. 165]. Цей психолог також зазначає, що психолог-практик - це новий тип професіонала-психолога. Він настільки інший, що для нього непридатні ті процедури професійної атестації, які були традиційно встановлені (наявність наукових у загальноприйнятому сенсі публікацій, ведення занять у ВНЗ або робота в науковій установі, успішна робота над дисертацією та таке інше). Та, на жаль, сам процес роботи практичного психолога (наприклад, консультанта) залишається поза межами наукового розгляду. Це явно не сприяє розвитку практичної психології - її методології, теорії, методу, - залишаючи психолога на відкуп його «здорового

глузду», особистих смаків і особистісних особливостей, що не створює можливості серйозної розробки критеріїв відбору практикуючих психологів і принципів їх професійної підготовки [2, с. 83].

Можливості самого психолога пов'язані в першу чергу з його професійною самосвідомістю. О. І. Зеліченко, Є. О. Клімов та інші дослідники підкреслюють важливість її вивчення.

«Я-образ» включає в себе ряд елементів, які складають так звану професійну свідомість. У загальному вигляді та дуже скорочено структуру професійної самосвідомості Є. О. Клімов характеризує наступними положеннями:

- 1) усвідомлення своєї приналежності до професійної спільноти;
- 2) знання, думки про ступінь своєї відповідності професійним еталонам, про своє місце в системі професійних ролей за шкалою суспільних положень;
- 3) знання людини про ступінь її визнання у професійній групі;
- 4) знання про свої сильні і слабкі сторони, шляхи самовдосконалення, ймовірних зон успіхів і невдач, знання своїх індивідуальних способів успішної дії, своєї найбільш успішної дії, свого найбільш успішного «почерку», стилю в роботі;

5) уявлення про себе та свою роботу в майбутньому [4, с. 201].

Як відзначають фахівці, професійна самосвідомість це швидше процес, що має діалогічну форму не завжди усвідомлюваної розмови з самим собою. Більш того, цей діалог наповнений протиріччями, муками, в ньому постає драма фахівця - психолога.

Професійна самосвідомість практичного психолога представляється як психотехнічний міф, не завжди чітко усвідомлюваний. У рамках цього міфу неусвідомлено проявляються уявлення про особисті і професійні можливості психотерапевта, його потреби і тривоги, домагання і очікування, ступінь насиченості емоційного внутрішнього життя, здатність довіряти собі тощо. Психолог знаходиться не тільки в конкретній ситуації («тут і тепер»), він одночасно знаходиться в деякій смисловій точці власного життя.

Уявлення про професійну ідентичність психолога складається з теоретичної орієнтації фахівця, її відповідності цілям консультативної роботи з клієнтом, особистісного розвитку психолога, професійної та особистісної рефлексії, характеру професійного спілкування та способів вдосконалення, наявності психологічної практики, усвідомлення труднощів в роботі і оволодіння стратегіями їх подолання, визначення типів бажаних клієнтів і видів порушень, які найбільш доступні для роботи.

Проблема співвідношення особистісного розвитку та соціального контексту професіоналізації знайшла відображення в роботах вітчизняних авторів, що займаються дослідженням професійної ідентичності. Так, Л. Б. Шнейдер у дослідженні професійної ідентичності психолога відмічає, що сутність та динаміка професійної ідентичності реконструюється в просторі самовизначення, самоорганізації та персоналізації. Психологічна природа ідентичності відображується в поняттях «Професія» (справа), «Особистість» (образ Я), «Інші» (професійне співтовариство). Ця сукупність породжує цілісну, стійку і тотожну структуру, іменовану ідентичністю [7, с. 117].

Водночас, деякими авторами відзначаються труднощі звернення до по-

няття професійної ідентичності, зважаючи на його слабку розробленість. Для вітчизняних досліджень професійної ідентичності характерна опора на принципи системності та структурності психічних явищ, пошук генетично взаємопов'язаних рівнів ідентичності, дослідження формування ідентичності в процесі освоєння і виконання професійної діяльності. Цьому сприяє методологічна традиція і концептуальна база вітчизняних досліджень системогенезу у професійній діяльності (В. Д. Шадріков), професійного становлення особистості (Е. Ф. Зеєр), трудової діяльності (Є. О. Клімов) тощо.

К. О. Абульханова виділяє типи ідентичності відповідно до особливостей самовираження особистості в професії:

1 тип ідентифікації. Самовираження відбувається через вибір професії, яка максимально близька до характеристик особистості. У цьому випадку життєва перспектива пов'язана з повторенням ситуацій, що дозволяють особистості реалізувати свої можливості.

2 тип ідентифікації. Вибирається професія, яка дає можливість особистості рухатися по шаблях професійної майстерності. У цьому випадку виникає рух, який тягне за собою якісні зміни професійних позицій з перспективою їх підвищення. В основі професійного руху лежать вимоги і завдання трудової діяльності, а також розвиток здібностей особистості.

3 тип ідентифікації. Самовираження в професії відбувається через вдосконалення і розвиток особистісних якостей і здібностей. Професія актуалізує здібності особистості, що знаходяться в потенційному стані, відкриваючи тим самим перспективи розвитку особистості.

4 тип ідентифікації. Самовираження людини засноване на розвитку здібностей і самоконтролю, самоаналізу, планування творчої активності. У цьому випадку особистість здатна до руху і розвитку в професії. А також до перетворення умов праці в напрямку, необхідному для реалізації власних здібностей [1, с. 201].

У рамках ідеї професійного становлення особистості (Ю. П. Поваренков, Є. О. Клімов та інші) професійна ідентичність розглядається як явище системне, динамічне і багаторівневе. Професійну ідентичність тут можна розглядати: а) як тенденцію становлення професійного шляху суб'єкта і провідний показник його професійного розвитку, б) як емоційний стан, який виникає на основі ставлення до професійної діяльності, професіоналізації і до себе як професіонала, в) як підструктуру суб'єкта професійного шляху, реалізується у формі функціональної системи (певні якості суб'єкта, які «задають» зміст і спрямованість професійної ідентичності і забезпечують її досягнення, розвиток) [6].

Складовими професійної ідентичності психолога є:

- а) особистісне самовизначення психолога, яке передбачає розвиток рефлексивності, позиційності і відповідальності;
- б) парадигмальне самовизначення в теоретичних концепціях;
- в) інструментальне самовизначення, що припускає вільне володіння методами і технологіями практичної психології;
- г) ситуативне самовизначення, що відбиває перевагу в роботі з певним типом клієнтів і певним типом проблем.

Структурними компонентами професійної ідентичності є смисли здійс-

нюваної діяльності, індивідуальні цінності людини, прототипічні професійні образи, просторово - часові характеристики діяльності. Структура ідентичності має рівневу організацію (невиражена ідентичність; виражена, але пасивна; виражена, активна; виражена, відкрита і стійка). Ініціювання становлення професійної ідентичності залежить від міри відповідальності, яку фахівець готовий на себе взяти, співвідношення процесуальної і цільової активності, рівня особистісного та «технологічного» розвитку, характеру вираженості екзистенціального та функціонального Я, сильної мотиваційної готовності до реалізації себе в професії, до входження в професійне співтовариство, до постійного самодослідження і розвитку своєї особистості, образу Я [7, с. 267].

В даний час існують розбіжності з приводу того, як саме психолог-практик використовує власне Я, щоб домогтися провідного становища в терапевтичній системі. Мабуть, внутрішня свобода - це якість, яка вважається атрибутом ефективного практикуючого психолога в різних за своїми концептуальними уявленнями школах і напрямках психотерапії. Внутрішня свобода психолога - практика проявляється в умінні довіряти собі, своєму Я, така людина самостійно організовує шкалу оцінювання альтернатив вибору, визначає ключову детермінанту, полюса і індекси віри (значення корисності) різних альтернатив. Відсутність свободи веде до зворотного, породжує складності у професійному розвитку фахівця. Всі труднощі у розвитку практикуючого психолога, виділені дослідниками (К. О. Абульханова, В. М. Розін, Д. Г. Трунов та інші), розділені нами на три групи:

1) труднощі, зумовлені характером професійних ситуацій (професійні міфи, технічні маніпулювання, поспішні висновки, синдром згоряння і професійні деформації);

2) труднощі, пов'язані з побудовою відносин (відчуття переваги, ревності і заздрість, бажання бути прийнятим, невміння диференціювати себе від інших, «сліпе» наслідування свого власного терапевта, неадекватна оцінка неперевіраних думок або, навпаки, фіксованих раз і назавжди установок);

3) труднощі, породжувані нерозвиненим (неадекватним) оцінюванням самого себе (надзвичайну цікавість і активність, почуття поразки, лінь, особисте замилювання, нездатність до рефлексії, незнання своїх слабкостей і достоїнств, неадекватна оцінка своїх окремих дій і проявів, невміння розрізнити суб'єктивну і об'єктивну реальність).

Висновки. Таким чином, професійна ідентичність є сукупністю соціальної та особистісної ідентичності, оскільки полягає в ідентифікації людини з професійною спільнотою, з професією як соціальним інститутом. Водночас, професійна ідентичність є продовженням більш загального особистісного самовизначення людини, коли професія виступає лише одним із засобів соціалізації та індивідуалізації людини. Професійна ідентичність завжди розвивається в умовах певної професійної спільноти, з якою людина себе ідентифікує, приймаючи її цінності, норми, правила та таке інше.

Професійна ідентичність психолога складається з прийняття психологом певної теоретичної концепції, оволодіння методами та технологіями психологічної практики, а також з потреби бути самим собою, бути повним життєвих сил під час зустрічі з клієнтом, особистісно та професійно реагувати на події.

У нашій термінології це звучить так: професійний успіх обумовлений досягненням професійної ідентичності і самоідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К. А. Психология и сознание личности. (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды. / К.А. Абульханова. - М., Воронеж: «Модек», 1999. – 346 с.
2. Бодров В. А. Психологические исследования проблемы профессионализации личности. Психологические исследования формирования личности профессионала. / В. А. Бодров – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 198 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессии. / Э. Ф. Зеер – Екатеринбург: Изд-во «Урал», 2000. – 245 с.
4. Иванова Н. Л. Структура социальной идентичности личности: проблема анализа / Н. Л. Иванова // Психологический журнал, 2004. - Т.2. - №1. – С. 52-60.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. / Е. А. Климов – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. – 296 с.
6. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности./ Под ред. Г. П. Каргина. – Ярославль.: Изд-во «Аверс Пресс», 2003. – 130 с.
7. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность. Монография. / Л. Б. Шнейдер. - М.: МОСУ, 2001. – 260 с.

УДК 159.9: 159.94

Шарінова Д.С., здобувач кафедри психології та педагогіки Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОРТСМЕНІВ-СТРІЛЬЦІВ

У статті розкрито теоретико-методологічні підходи до проблеми психологічного вивчення змагальної діяльності спортсменів-стрільців. Виокремлено етапи розвитку психології стрілецького спорту: зародження – реалізація методологічних та експериментальних підходів, запозичених із загальної психології; становлення – забезпечення практики спортивної діяльності; сучасного розвитку – поглиблення теоретичних основ наукових досліджень, виділення категорій діяльності та особистості спортсмена, соціально-психологічних проблем спорту.

Ключові слова: психологія спорту, змагальна діяльність, спортсмени-стрілки.

В статье раскрыты теоретико-методологические подходы к проблеме психологического изучения соревновательной деятельности спортсменов-стрелков. Выделены этапы развития психологии стрелкового спорта: зарождение – реализация методологических и экспериментальных подходов, заимствованных из общей психологии; становление – обеспечение практики спортивной деятельности; современное развитие – углубление теоретических основ научных исследований, выделение категорий деятельности и личности спортсмена, социально-психологических проблем спорта.